
Adrian Uljasz, *Myśl polityczna Feliksa Perla*, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2005, ss. 376

W 2005 r. nakładem Lubelskiego Towarzystwa Naukowego ukazała się na rynku księgarskim publikacja Adriana Uljasza pt. *Myśl polityczna Feliksa Perla*. Autor, jak przedstawił go na okładce wydawca, jest historykiem, politologiem i bibliografem, któremu bliska jest historia najnowsza, a w jej ramach kwestie związane z myślą polityczną. Efektem tych zainteresowań jest właśnie recenzowana praca poświęcona myśli politycznej Feliksa Perla, znanego i cenionego publicyście okresu międzywojennego, redaktora naczelnego socjalistycznego „Robotnika”, a przede wszystkim działacza politycznego, współorganizatora i głównego ideologa Polskiej Partii Socjalistycznej, współautora jej kolejnych programów partyjnych. Temat ze wszech miar ważny i potrzebny, tym bardziej że w takim ujęciu jeszcze nie prezentowany. Istnieje wprawdzie ceniona w środowisku historyków dziejów najnowszych i masowych ruchów społecznych biografia Feliksa Perla pióra Michała Śliwy, ale powstała ona przed blisko 20 laty i jedynie w ogólnych zarysach uwzględnia myśl polityczną „Resa”.

Temat pracy został sformułowany jasno i klarownie, choć jej zawartość jest nieco szersza niż by to sugerował tytuł. W niektórych bowiem fragmentach A. Uljasz prezentuje nie tylko tytułową myśl polityczną, ale także działalność polityczną Feliksa Perla (patrz rozdział III, podpunkt 3 czy rozdział V). Baza źródłowa recenzowanej pracy jest stosunkowo obszerna i dość różnorodna. Autor dokonał kwerendy zasobów archiwalnych w kilku archiwach polskich i zagranicznych, spenetrował także spuściznę rękopiśmienną w bibliotekach Warszawy, Krakowa, Wrocławia i Lublina. Głównym źródłem dla podjętego tematu, co jest w pełni zrozumiałe, stała się spuścizna pisarska i publicystyczna Feliksa Perla, obejmująca bardzo różnorodne formy pisarskie, a więc zarówno książki i broszury, recenzje, jak i artykuły w gazetach i kalendarzach. Spenetrowanie tej spuścizny wymagało od autora szeroko zakrojonych kwerend prasowych. F. Perl był bowiem nad wyraz płodnym publicystą i w czasie swego, wprawdzie niezbyt długiego, żywota, pisywał na przestrzeni tych kilkudziesięciu lat do wielu pism. Recenzentka naliczyła tych wykorzystanych przez autora tytułów 20. Były wśród nich m. in. „Gazeta Polska”, „Gazeta Robotnicza”, „Głos PPSD”, „Jedność Robotnicza”, „Placówka”, „Przedświt”, „Robotnik” czy „Trybuna”, a więc wszystkie liczące się pisma

socjalistyczne, odgrywające istotną rolę opiniotwórczą. Zestawiona przez A. Uljasza bibliografia prac drukowanych F. Perla liczy 21 książek i broszur oraz 296 artykułów prasowych i recenzji. Warto zaznaczyć, że autor uzupełnił znaną dotychczas bibliografię prac F. Perla, dorzucając do niej kolejne artykuły, odszukane we Lwowie na łamach rocznika „Głosu Polskiego” za lata 1911–1912 oraz ze szpalt „Wieku Nowego” za rok 1913.

Podstawa źródłowa wzbogacona została wykorzystaną literaturą wspomnieniową i literaturą przedmiotu. Przy tej okazji warto jednak wskazać, że autor nie wykorzystał niektórych pozycji z najnowszej literatury, jak choćby prac Pawła Samusia o Walerym Sławku¹, Janusza Gołoty o Jędrzeju Moraczewskim² czy piszącej te słowa o Bronisławie Ziemięckim³ oraz innych, które może nie odnosiły się wprost do podniesionego przez autora tematu, ale pozwoliłyby A. Uljaszowi na bardziej wnikliwe i precyzyjne odniesienie się do niektórych kwestii zasygnalizowanych w jego pracy. Także wykaz pamiętników przywołanych przez autora można byłoby wzbogacić choćby o wspomnienia B. Ziemięckiego z czasów I wojny światowej, opublikowane w wydawnictwie jubileuszowym na 30-lecie PPS; są one ważne, bowiem w tym właśnie czasie F. Perl i B. Ziemięcki mieli możliwość bliskiego i wspólnego działania⁴.

Ta obszerna i zróżnicowana baza źródłowa pozwoliła autorowi przygotować pracę bogatą w warstwie faktograficznej. Recenzowana praca składa się z 12 rozdziałów merytorycznych, wstępu, aneksu, w którym umieszczono biogram Teresy Perlowej, żony bohatera książki, zakończenia i bibliografii. Publikację wzbogacają zdjęcia F. Perla, reprodukcje winiet gazet, do których pisywał F. Perl, jego karykatury itp.

Praca ma układ rzeczowo-chronologiczny, co wydaje się rozwiązaniem najtrafniejszym, pozwala bowiem ukazać w sposób dynamiczny omawiane zagadnienia. Prezentację samej myśli politycznej F. Perla poprzedziły dwa rozdziały, mające właściwie charakter wpro-

¹ P. Samuś, *Walery Stawek. Droga do niepodległej Polski*, Płock 2002.

² J. Gołota, *Jędrzej Moraczewski. Pierwszy premier II Rzeczypospolitej*, Ostrołęka 2002.

³ M. Nartanowicz-Kot, *Bronisław Ziemięcki (1885–1944). Na drodze do wolnej Polski*, [w:] *Z dziejów Polski XIX i XX wieku. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Ryszardowi Szwedowi*, red. T. Dubicki, T. Panecki, Częstochowa 2004, s. 251–274.

⁴ B. Ziemięcki, *W Warszawie podczas okupacji niemieckiej*, [w:] *Księga pamiątkowa Polskiej Partii Socjalistycznej. W trzydziestą rocznicę*, Warszawa 1923.

wadzający: pierwszy, w którym przedstawiony został zarys biografii Feliksa Perla oraz drugi, omawiający rozliczne źródła inspiracji myśli politycznej F. Perla. Zdaniem autora miały one swe uwarunkowania tak zewnętrzne, poprzez jego odwoływanie się do Karola Marksa czy Wilhelma Liebknechta, jak i czysto polskie, nawiązujące do spuścizny ks. Piotra Ściegiennego czy Bolesława Limanowskiego. Bogactwo tych inspiracji, co zostało wyraźnie zaznaczone w pracy, wynikało z gruntownego wykształcenia i niezwykłego czytania F. Perla.

W kolejnych rozdziałach zobrazował A. Uljasz właściwą myśl polityczną F. Perla. Dał się tu zauważyć wyraźny podział na kwestie związane z ideą niepodległości Polski na przełomie XIX i XX w., obroną socjalistyczno-niepodległościowego oblicza PPS oraz myśli niepodległościowej w okresie I wojny światowej, i drugi kompleks zagadnień, oscylujący wokół kwestii kształtu terytorialnego i ustrojowego przyszłego państwa polskiego, wizji społeczeństwa socjalistycznego, dróg do tegoż socjalizmu prowadzących oraz sojuszników proletariatu, niezbędnych zdaniem Feliksa Perla do zrealizowania tego założenia. Ostatni rozdział XII jest jakby podsumowaniem wcześniejszych, bo pokazuje znaczny wpływ tytułowego bohatera na oblicze ideowe i organizacyjne PPS.

Spoglądając na ten katalog problemów podniesionych i omówionych w pracy A. Uljasza, można powiedzieć, że właściwie wszystkie elementy składające się na Perlowską myśl polityczną zostały przez autora dostrzeżone i scharakteryzowane. Brakowało mi jednak w tym szerokim spektrum odniesienia F. Perla do kwestii międzynarodowego ruchu robotniczego tak w okresie I wojny światowej, jak i w latach dwudziestych XX w. Już XIII Zjazd PPS z czerwca 1918 r. uznał potrzebę odbudowania Międzynarodówki Socjalistycznej, desygnując właśnie Feliksa Perla i wspomnianego wcześniej Bronisława Ziemięckiego do reprezentowania PPS na konferencji poświęconej tym sprawom w Sztokholmie w lipcu 1918 r. Z powodu niewydania im przez niemieckie władze okupacyjne paszportów nie mogli w tym spotkaniu uczestniczyć. Polskich socjalistów reprezentowali wówczas Ignacy Daszyński i Herman Diamand. Interesujące byłoby poznanie stanowiska F. Perla wobec tego zagadnienia, tym bardziej że wiązało się ono bezpośrednio z kwestią niepodległości Polski, na którą to F. Perl był szczególnie wyczulony.

W trakcie lektury pracy zrodziły się u czytającej pewne uwagi i refleksje dotyczące niektórych stwierdzeń pojawiających się w pracy. Mam tu na myśli m. in. sprawę tzw. Rządu Tymczasowego, o którym pisze A. Uljasz (na s. 159, a potem s. 251) w kontekście

przygotowania jakoby dla niego przez F. Perla projektu programu. Ta konstatacja, a zwłaszcza określenie „Rząd Tymczasowy” wymagałoby bliższego i precyzyjniejszego wyjaśnienia, tym bardziej że sformułowanie to nie funkcjonuje w literaturze przedmiotu. Podobnie rzecz się ma, gdy autor pisze o Konwencie Organizacji A, okolicznościach jego powołania i działalności. Nowsza literatura odchodzi od stwierdzenia, że mianowania członków Konwentu dokonał Józef Piłsudski.

Pojawiają się też w książce pewne dosyć zadziwiające, by nie rzec niedopuszczalne, sformułowania, jak choćby na s. 140, gdy autor pisze o PPS-Lewicy „kierowanej przez Werę Kostrzewę-Koszutską i Feliksa Ciszewskiego”. Nastąpiło tu kompletne pomieszanie używanych przez wspomnianych działaczy pseudonimów i nazwisk; jeżeli już przywołujemy przy Józefie Ciszewskim imię Feliks, to w zestawieniu z innym pseudonimem: Chłopski; Wera i Kostrzewa to dwa pseudonimy Marianny (Marii) Koszutskiej, używane przez nią wymiennie, ale bez łączenia z Koszutką⁵.

Praca napisana jest w zasadzie dobrym językiem, narracja jest poprawna, choć nie uniknął autor powtórzeń, m. in. dotyczących udziału Feliksa Perla w zjeździe socjalistów zagranicznych w 1894 r., czy przypominania o domniemanym autorstwie projektu programu wspomnianego wcześniej Rządu Tymczasowego. Nieco irytujące jest również nadużywanie (na wielu stronach) określenia „przykładowo” przy prezentacji kolejnych kwestii z zakresu myśli politycznej F. Perla. Można odnieść bowiem wrażenie, że czytelnik otrzymuje nie kompleksową monografię obrazującą całość poglądów tytułowego bohatera, a jedynie wybrane przykłady.

Na uznanie zasługuje natomiast staranne dokumentowanie ustaleń badawczych, co znalazło wyraz w bogatym i rozbudowanym aparacie naukowym. Reasumując niniejsze spostrzeżenia, należy stwierdzić, że recenzowana praca jest publikacją potrzebną i wartościową, godną uważnej i wnikliwej lektury, mimo zgłoszonych uwag wzbogaca naszą wiedzę z zakresu historii Polski najnowszej.

MARIA NARTONOWICZ-KOT
Uniwersytet Łódzki

⁵ S. Nieuważny, *Koszutska Marianna*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. III, Warszawa 1992, s. 318–322; L. Jędrzejowska, *Ciszewski Józef*, [w:] *ibidem*, t. I, Warszawa 1978, s. 337–339.